

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-64>

УДК 342.5

Рибалкін А.О., Седих Ю.О.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

СИСТЕМА СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті здійснено теоретико-правовий аналіз діяльності органів судової влади у процесі реформи. Визначено конституційно-правові особливості роботи органів судової влади у сучасних умовах. Досліджено зміни, внесені до організації роботи судів внаслідок реформування інституту. Визначено місце судів загальної юрисдикції у системі охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні. Наголошено, що суди мають фундаментальне значення для формування та розвитку демократичної, правової та соціальної держави. Актуалізовано, що реформаційні процеси у сфері судоустрою повинні бути спрямовані на підвищення ролі громадянського суспільства, що забезпечить підвищення довіри до органів судової влади та державних органів в цілому. Визначено, що судові органи сприяють вирішенню найбільш важливих завдань, що виникають перед правовою державою, таких, як захист прав і свобод людини, підтримання режиму правової законності у сфері управління і стабілізації державної влади. У своїй діяльності судові органи знаходяться в постійній взаємодії з законодавчими та виконавчими органами, і у зв'язку з цим потрібно наукове осмислення і законодавче закріплення способів і меж відповідної взаємодії.

Ключові слова: правосуддя, суд, реформа судоустрою, правова держава, громадянське суспільство.

Rybalkin Andrii, Siedykh Yuliia

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

THE JUDICIARY SYSTEM IN UKRAINE AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE RULE OF LAW

Summary. The article provides a theoretical and legal analysis of the activities of the judiciary in the reform process. The constitutional and legal features of the work of the judiciary in modern conditions are determined. The main goals and objectives of the judiciary in Ukraine are the reliable protection of human and civil rights and fundamental freedoms. Its implementation can be ensured only by a professional and competent court, whose representatives are able to fulfill their obligations impartially, openly and transparently. The changes made to the organization of the work of courts as a result of the reform of the institute are studied. The place of courts of general jurisdiction in the system of protection and defense of human and civil rights and freedoms in Ukraine has been determined. It is emphasized that the courts are fundamental structures for the formation and development of a democratic, legal and social state. It is emphasized that the reform processes in the field of the judiciary should be aimed at increasing the role of civil society, which will increase confidence in the judiciary and public authorities in general. It is determined that the judiciary contributes to the solution of the most important tasks facing the rule of law, such as the protection of human rights and freedoms, maintaining the rule of law in the field of governance and stabilization of state power. In their activities, the judiciary is in constant interaction with the legislature and the executive, and in this regard requires scientific understanding and legislative consolidation of ways and limits of appropriate interaction. It is stated that the judiciary provides and guarantees a stable connection between the state and civil society, promotes real, effective inclusion of citizens in the mechanism of state lawmaking. The concretization of the position and role of the court in modern society is becoming a landmark question, the answer to which depends, inter alia, on the fact that courts actively involve in cases other than analysis of regulations, other factors and circumstances that characterize the real social context and values recognized by society at a particular historical stage.

Keywords: justice, court, judicial reform, rule of law, civil society.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань судової реформи сьогодні є реалізація демократичних ідей правосуддя, які були вироблені протягом багатьох років теоретиками та практиками. У цьому аспекті особливого значення набуває розробка концептуальних основ судової системи України. Роль суду є однією із вирішальних в забезпеченні прав і законних інтересів людини і громадянина. Здійснення правозахисної функції є важливою гарантією реалізації, охорони та захисту демократичних цінностей у суспільстві та державі.

Право на справедливий та незалежний суд є одним з фундаментальних у діяльності судової гілки влади, оскільки наслідком реалізації зазначеного принципу, формується довіра та повага до органів судової влади, підвищуються права свідомість та культура населення. Основними

цілями і завданнями судової влади в Україні є надійний захист прав і основних свобод людини і громадянина. Його реалізацію здатний забезпечити тільки професійний і компетентний суд, представники якого здатні виконувати покладені на них зобов'язання неупереджено, відкрито та прозоро, стежити на соціально ефективність інституту та підвищувати його авторитетність серед органів публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові положення про сутність та зміст функцій і повноважень, організації діяльності органів судової влади були досліджені у роботах вчених, серед яких: В. Авер'янов, С. Алексеев, М. Баглай, Д. Бахрах, А. Венгеро, М. Вітрук, Л. Воеводін, А. Георгіц, В. Гергелійник, В. Горшенев, Л. Коваль, О. Козлов, А. Колодій, В. Копейчиков, М. Корнієнко, М. Мітюков, Ю. Тодика, Б. Топор-

нін, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, Х. Штайнбергер, Н. Шукліна, Ю. Шульженко, В. Яворський та ін. Однак незважаючи на значну кількість наукових розробок, питання судової системи України потребує підвищеної уваги та нових науково-обґрунтованих концепцій розвитку.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У статті проаналізовано роль судової гілки влади у розбудові правової держави на сучасному етапі розвитку суспільства і держави.

Мета статті полягає у здійсненні теоретико-правового аналізу системи судової влади в Україні, визначення її місця у механізмі розбудови правової держави.

Виклад основного матеріалу. У процесі розбудови правової та держави, одним з найголовніших критеріїв є створення прозорої, некорумпованої та ефективної судової влади, оскільки від зазначених критеріїв залежить якісний захист прав і свобод людини і громадянина. Нині перед нами постає питання у зміні та впровадженні нової судової системи та реформування окремих інститутів, тому що без цього не може існувати демократична держава.

Конституційно-правову основу діяльності суддів складають, насамперед, конституційні норми права, що закріплені у розділі VIII Основного Закону «Правосуддя». Більш детально засади організації судової влади та засади здійснення правосуддя в Україні визначені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Також це й інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають нормативно-правові та організаційно-правові засади функціонування судової системи та діяльності суддів [1, с. 96]. Відповідно, суддя є основним носієм судової влади, вивчення конституційно-правового статусу якого визначатиме його сутність і соціальне призначення.

Відповідно до ст. 1 Конституції України, наша країна є правовою державою, в якій судова влада є самостійною, незалежною гілкою влади в системі її поділу. Тому постає питання щодо пошуку оптимальної моделі правового статусу судової влади, оскільки ця гілка влади є запорукою справжньої інституційно-функціональної правової державної влади [7].

Одним з основних ознак правової держави є здійснення принципу поділу влади. Судова влада, згідно з принципом поділу державної влади, є однією з її гілок. Відповідно на судову владу поширюються всі характеристики та ознаки державної влади: верховенство, тобто суверенність, повнота, неподільність, самостійність, формальна незалежність від влади будь-якої організації або особи, а також здійснення від імені держави її органами, поширення влади на всіх членів суспільства, наявність у розпорядженні механізму для реалізації своїх завдань і функцій [12, с. 85].

Судова влада – відносно самостійна, легітимна, універсальна, легальна складова державної влади, що має імперативні характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин на основі сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади у відповідних формах та конкретно вста-

новленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин [15, с. 117]. Здійснюючи свої функції, судові органи сприяють вирішенню найбільш важливих завдань, що виникають перед правовою державою, таких, як захист прав і свобод людини, підтримання режиму правової законності у сфері управління і стабілізації державної влади. У своїй діяльності судові органи знаходяться в постійній взаємодії з законодавчими та виконавчими органами, і у зв'язку з цим потрібно наукове осмислення і законодавче закріплення способів і меж відповідної взаємодії [6, с. 69–73]. До того ж, зі всіх гілок влади судова влада може бути найбільш близькою до народу, оскільки переводить абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів.

Виокремлення судової гілки влади від інших державно-владних структур свідчить про серйозний поступ держави до реалізації принципу верховенства права, закріплених у ньому ідей свободи і справедливості. Без здійснення основної діяльності судової влади – охорони членів суспільства від свавілля громадян, самої держави, її органів і посадових осіб – держава не може вважатися правовою.

Основною тенденцією розвитку сучасних функцій держави є саморегулювання, самоорганізація та самоврядування [5, с. 68]. Практична реалізація судової влади і повноважень визначає її місце у механізмі державної влади та в політичній системі. Виходячи з цього, можна зазначити те що, привласнення повноважень суду є найнебезпечнішою формою посягання на державний лад. Завдання судової влади в Україні полягає в тому, щоб шляхом розгляду та вирішення справ забезпечувати певний баланс між свободою в суспільстві з обов'язком виконання та дотримання законів.

Основною метою судової реформи є формування судової влади, створення нового адаптованого законодавства та удосконалення форм судочинства, де буде прослідковуватись розмежування повноважень органів державної влади та забезпечення незалежності судових органів, реалізація демократичних ідей правосуддя, виробленої світовою практикою й наукою; забезпечення ефективної спеціалізації судів, серед яких повинні бути обов'язково господарські суди; чітке визначення компетенції різних учасників судової системи тощо [14, с. 82].

Відповідно до засад організації судової влади в Україні, судова влада забезпечує розвиток суспільства і держави шляхом здійснення правосуддя цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного форм судочинства [1, с. 110]. Правосуддя, як зазначалося раніше, в Україні здійснюється виключно судами [9, с. 82]. Суд, реалізуючи функцію правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Варто також звернути увагу на проблему розширення участі громадян у здійсненні правосуддя. Сьогодні народ відсторонений від участі у здійсненні правосуддя по переважній більшос-

ті кримінальних і цивільних справ та у всіх адміністративних справах. Хоча в адміністративних справах участь народу є необхідною для забезпечення балансу державних і суспільних інтересів. Слід погодитись із думкою І. Грищенка, що недержавний контроль є одним із механізмів позитивної консолідації суспільства, коли максимально можлива відкритість судової влади стає запорукою підвищення рівня її довіри серед широких верств населення, коли відносини між державою та громадянським суспільством розвиваються в руслі конструктивного діалогу [3, с. 243]. Через відповідні механізми суспільство повинно впливати на організацію суддівського корпусу.

Вплив суспільства також реалізується при здійсненні правосуддя через безпосередню участь його представників (народних засідателів, присяжних). Рівнозв'яз між суспільством та державою сприяє адвокатура як незалежна правозахисна інституція громадянського суспільства, що має стати важливою опорою самостійності судової влади. Крім того, громадянський контроль за судовою владою повинен здійснюватися через відкритість процесу правосуддя (гласність та відкритість судочинства), доступність ЗМІ до судової інформації та її об'єктивне висвітлення [8].

Варто підкреслити, що рівень довіри громадськості до органів судової влади є незадовільним (за результатами дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 11 вересня 2019 року, недовіра найчастіше висловлювалась судовій системі загалом – 72%, прокуратурі – 61% [13]). Цей аспект є одним із визначальних для продовження реформаційного процесу в судовій гілці влади. Сьогодні внесено зміни до деяких законодавчих актів, зокрема через положення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX [11] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX [10]. Таким чином, можна констатувати зростання показника недовіри до судової системи та прокуратури попри заходи, спрямовані на реформування цих інституцій з метою підвищення їхньої легітимності, як одним із визначальних викликів реформування системи правосуддя в Україні на сучасному етапі.

Роль суду загальної юрисдикції у здійсненні правосуддя зумовлена високим суспільним призначенням суду і особливостями характеру здійснення своєї діяльності, необхідністю справедливого правосуддя. Відповідно адміністративно-територіального поділу держави судову систему України поділено, згідно зі ст. 125 Конституції України, за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. В свою чергу ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [11] крім принципів побудови системи судів загальної юрисдикції – територіальності, спеціалізації та інстанційності, визначає судові ланки [4, с. 74]. Так, за змістом вказаної статті систему судоустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. До того ж, для розгляду окремих категорій справ створено Вищі спеціалізовані суди, які здійснюють правосуддя як суди першої інстанції у справах, визначених процесуальним законом. Верховний Суд здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом.

Висновки. Отже, у процесі розбудови правової держави одним з її найбільш важливих критеріїв є створення прозорої та ефективної судової влади. Наразі назріла необхідність докорінних змін судової системи та реформування окремих її інститутів. Для реалізації зазначених положень, в Україні триває реформа судової влади, яка трансформує систему органів та рорядок їх роботи. Загалом, значення судів загальної юрисдикції у здійсненні правосуддя зумовлене високим суспільним призначенням суду і особливим характером судової діяльності, необхідністю справедливого правосуддя.

Особливе значення в контексті європейської інтеграції має адаптивність національного законодавства України до європейських стандартів. Проблема вдосконалення вітчизняного правосуддя має першочергове значення для суспільства і держави. Інтегрування європейської методології удосконалення системи умов формування незалежної, прозорої та ефективної судової системи, а забезпечення користувачів суду якісними послугами, на підставі досвіду інших держав забезпечує швидке і ефективне вирішення спорів, які сприятимуть підвищенню довіри громадян до суду, що є запорукою демократичного суспільства.

Список літератури:

1. Байрачна Л.К. Конституційне право України : підручник. Харків : Право, 2008. 416 с.
2. Грищенко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.
3. Зайчук О.В. Сучасна правова енциклопедія. Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права. Львів : Новий Світ-2000, 2003. 584 с.
5. Кобликов С.А. Судебная политика и способы её реализации. *Советское государство и право*. 1991. № 6. С. 69–73.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 30 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
7. Короед С.О., Кресіна І.О., Прилуцький С.В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. № 3. С. 6–34.
8. Притика Д.М. Створення науково обґрунтованої системи правосуддя в Україні – головна мета судової реформи. *Право України*. 2009. № 12. С. 71–84.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 42. Ст. 238.

10. Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування : Закон України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 50. Ст. 354.
11. Рабінович П.М. Державна влада. Юридична енциклопедія. Київ : Право, 1999. 380 с.
12. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/rivendoviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy>
13. Система публічного управління в умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії : монографія / Л. Приходченко, С.Є. Саханенко, П.І. Надолішній та ін. ; за заг. ред. Л.Л. Приходченко. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 332 с.
14. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади : монографія / М.С. Булкат ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Юрид. думка, 2018. 502 с.

References:

1. Bairachna L.K. (2008) Constitutional law of Ukraine: textbook. Kharkiv: Law, 416 p.
2. Hrytsenko I.S., Prylutskyi S.V. (2015) Judiciary and civil society: the concept of interaction. *Bulletin of criminal proceedings*, no. 1, pp. 241–249.
3. Zaichuk O.V. (2013) Modern legal encyclopedia. Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Yurinkom Inter, 408 p.
4. Kelman M.S. (2003) General theory of state and law. Lviv: New World-2000, 584 p.
5. Koblykov S.A. (1991) Judicial policy and ways of its implementation. *Soviet state and law*, no. 6, pp. 69–73.
6. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 30. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. № 38. Art. 160.
7. Koroied S.O., Kresina I.O., Prylutskyi S.V. (2015) The concept of reforming the judiciary of Ukraine. *Court appeal*, no. 3, pp. 6–34.
8. Prytyka D.M. (2009) Creating a scientifically sound system of justice in Ukraine is the main goal of judicial reform, no. 12, pp. 71–84.
9. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Priority Measures to Reform the Prosecutor's Office": Law of Ukraine of September 19, 2019 № 113-IX. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. № 42. Art. 238.
10. On the Judiciary and the Status of Judges and some laws of Ukraine on the activities of judicial authorities: Law of Ukraine of October 16, 2019 № 193-IX. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. № 50. Art. 354.
11. Rabinovych P.M. (1999) State power. Legal Encyclopedia. Kyiv: Law, 380 p.
12. The level of trust in public institutions and electoral orientations of the citizens of Ukraine. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/rivendoviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy>
13. Prykhodchenko L., Sakhanienko S., Nadolishnii P. (2017) The system of public administration in the context of decentralization of power: mechanisms of horizontal interaction. Odessa: ORIDU NADU, 332 p.
14. Bulkat M.S. Theoretical and legal principles of development and functioning of the judiciary. Kyiv: Jurid. opinion, 502 p.